

ARTYKUŁY

Wojciech Lis

---

wlis@kul.lublin.pl

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji

Al. Raławickie 14

20-950 Lublin

Niedostatki w ochronie zabytków sztuki kościelnej w aspekcie kryminalistycznym*

Deficiencies in the protection of monuments of church art in the forensic aspect

Summary: The protection of both church cultural property and church immovable cultural heritage requires cooperation between the competent church administration bodies and public administration authorities. The sacred cultural heritage constitutes an important part of the national heritage. Unfortunately, cultural property objects from churches constitute a majority on the list of those which often become the subject of crimes against cultural heritage in general. Thus it is necessary to install or upgrade already existing security measures which will provide the proper protection against theft, destruction, or acts of vandalism.

Key words: sacred monuments, crimes against sacred cultural property, protective measures, security systems, art market

---

Streszczenie: Ochrona zabytków sztuki kościelnej, zarówno ruchomych, jak i nieruchomości, wymaga zgodnego współdziałania kompetentnych organów administracji kościelnej i publicznej. Wyni-

---

* Artykuł wydano w ramach realizacji projektu pt. „Prawne formy działania wojewódzkiego konserwatora zabytków” (nr rej. 2015/19/B/HS5/02525), w którym fundatorem badań jest Narodowe Centrum Nauki (National Science Centre, Poland).

ka to z tego, że stanowią one istotną część dziedzictwa narodowego. Niestety, zabytki sztuki kościelnej dominują na liście tych, które najczęściej stają się przedmiotem przestępstw przeciwko dobrom kultury. W związku z tym konieczne jest instalowanie lub modernizowanie istniejących już zabezpieczeń, które zapewnią zabytkom sztuki kościelnej właściwą ochronę przed kradzieżą, zniszczeniem czy aktami wandalizmu.

Słowa kluczowe: zabytki sztuki kościelnej, przestępstwa przeciwko zabytkom sztuki kościelnej, środki ochronne, systemy bezpieczeństwa, rynek dzieł sztuki

---

Pojęcie zabytku

Człowiek dzięki sztuce może się realizować, upiększać otaczającą go rzeczywistość, wyrażać swoje emocje, kształtować otoczenie, ale i sztuka może kształtować człowieka, oddziałując na jego wrażliwość artystyczną i poczucie estetyki, inspirować do działania, uczyć i wychowywać. Sztuka jest obecna we wszystkich obszarach ludzkiego życia, w tym również życia religijnego i odgrywa wielką rolę w egzystencji i funkcjonowaniu ludzi wierzących, o czym świadczą zabytki sztuki kościelnej. Celem opracowania jest wskazanie niedostatków w ochronie sztuki kościelnej, które z tego powodu mogą stać się celem przestępnego zamachu, tym bardziej że jako dobra rzadkie mają ogromną wartość materialną.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹ (dalej: u.o.z.), zabytkiem jest „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową” (art. 3 pkt 1). Prawodawca wyróżnia trzy rodzaje zabytków: nieruchome, ruchome i archeologiczne. Z brzmienia definicji legalnej, chociaż niedoskonałej i budzącej wiele kontrowersji, wynika jednak, że o statusie zabytku decydują cechy obiektu i jego właściwości, nie zaś formalne uznanie za zabytek poprzez wpis do rejestru zabytków albo wpis do gminnej ewidencji zabytków. W konsekwencji procedura uznania za zabytek jest całkowicie odformalizowana i uniezależniona od organów administracji publicznej. O tym, czy konkretny obiekt jest czy nie jest zabytkiem, przesądzają zatem wyłącznie jego cechy. Doprecyzowując pojęcie zabytków nieruchomych, prawodawca wskazuje, że są to zabytki przestrzenne i za-

---

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zm.

bytki indywidualne, w szczególności: krajobrazy kulturowe; układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane; dzieła architektury i budownictwa; dzieła budownictwa obronnego; obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe; cmentarze; parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni; miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art. 6 ust. 1 pkt 1 u.o.z.). Z kolei do zabytków ruchomych prawodawca zalicza w szczególności: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej; kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje; numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order; wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego; materiały biblioteczne; instrumenty muzyczne; wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne; przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art. 6 ust. 1 pkt 2 u.o.z.). Katalog zabytków nieruchomych i ruchomych nie jest oczywiście wyczerpujący, ma wyłącznie charakter przykładowy, obejmując swoim zakresem to, co najbardziej typowe i niebudzące wątpliwości.

Pojęcie zabytku służy wyznaczeniu zakresu praw i obowiązków właściciela lub posiadacza zabytku związanych ze sprawowaniem faktycznej opieki, czyli troski o należyty stan zabytku. Zgodnie z art. 5 u.o.z.,

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Z treści przepisu wynika, że opieka nad zabytkiem ma charakter zindywidualizowany i polega na przedsięwzięciu wielu zróżnicowanych działań, których celem jest utrzymanie zabytku w należytych stanie. Wynika to z przekonania, że zabytki, będące elementem dziedzictwa narodowego, stanowią źródło tożsamości narodowej oraz wyraz zachowania ciągłości międzypokoleniowej. W związku z tym nie dziwi, że zadania nałożone na właściciela lub posiadacza zabytku nie mają charakteru wyczerpującego. Pewnym ich doprecyzowaniem są obowiązki informacyjne wynikające z treści art. 28 ust. 1 u.o.z., ograniczone jednak do właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Zgodnie z wolą prawodawcy, jest on zobowiąz-

zany do zawiadamiania wojewódzkiego konserwatora zabytków o: 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia; 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia; 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany; 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości. Obowiązki informacyjne stanowią wsparcie faktycznych działań wojewódzkiego konserwatora zabytków, który z oczywistych względów nie ma możliwości kontrolowania na bieżąco stanu i miejsca przechowywania wszystkich zabytków znajdujących się na terenie podległym jego właściwości. Wszystkie te obowiązki podkreślają rolę i znaczenie zabytków, które ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową stanowią dziedzictwo narodowe, składające się na dobro wspólne, stąd ich zachowanie leży w interesie publicznym.

Zabytki sztuki kościelnej

Szczególną grupę zabytków stanowią zabytki sztuki kościelnej, które obejmują to wszystko, co powstało z inspiracji albo z mecenatu Kościoła, stanowią zatem formę wyrazu określonych treści i wartości humanistycznych i teologicznych inspirowanych religią chrześcijańską. Składają się na nie zabytki nieruchome i ruchome, to wszystko, co służy lub jest związane z kultem religijnym i sprawowaniem związanych z nim praktyk. Do kategorii zabytków nieruchomych zalicza się: dzieła architektury i budownictwa sakralnego, zespoły budownictwa kościelnego, cmentarze oraz miejsca upamiętniające doniosłe wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji kościelnych. Z kolei do kategorii zabytków ruchomych należy to wszystko, co stanowi wystrój i wyposażenie zabytków nieruchomych, czyli kościelne dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów (np. naczyń liturgicznych) zgromadzonych i uporządkowanych, numizmaty oraz kościelne pamiątki historyczne (np. sztandary, szaty liturgiczne, pieczęcie, medale), instrumenty muzyczne itd. I jedno, i drugie narażone są na akty wandalizmu, a zabytki ruchome dodatkowo na kradzież.

Zabytki sztuki kościelnej stanowią znaczącą część dziedzictwa narodowego, świadcząc o ludziach oraz ich stosunku do Boga. W tym kontekście Janusz Pasierb słusznie podkreśla, że dzieła sztuki kościelnej są „nie tylko obrazowym kerygmatem chrześcijańskim i teologią monumentalną docierającą do ludzi nie stykających się z innymi formami ewangelicznego zwiastowania, ale i przekazicielami wielkich humanistycznych treści, ciągle żywych i płodnych dla ludzi z naszego kręgu kulturowego. Są świadectwami nie tylko Boga, ale i człowieka: modlącego się, poszukującego i twórczego”². Z tego powodu są to dzieła wyjątkowe pod każdym wzglę-

---

² J. Pasierb, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Warszawa 1995, s. 121-122.

dem – nie tylko religijnym. Większość z nich ma ogromną wartość materialną. Nie dziwi zatem, że stały się przedmiotem zainteresowania przestępców³, dostrzegających w ich zaborze szansę na szybkie wzbogacenie, tym bardziej że sposób ich zabezpieczenia przed kradzieżą lub zniszczeniem pozostawia wiele do życzenia. Wynika to albo z ignorancji administratorów obiektów sakralnych, albo z braku wystarczających środków niezbędnych do skutecznego ich zabezpieczenia. Jednakże ani jedno, ani drugie nie stanowi usprawiedliwienia dla bezczynności w kontekście przestępczości przeciwko zabytkom sztuki kościelnej, zwłaszcza że to właśnie we wszelkiego rodzaju obiektach sakralnych znajduje się największa liczba najwyższej klasy zabytków.

Ochrona zabytków sztuki kościelnej

Braki te w sposób bezwzględny wykorzystują przestępcy. Do głównych przestępstw skierowanych przeciwko zabytkom sztuki kościelnej należą kradzież i kradzież z włamaniem. Przyczynami ułatwiającymi ich popełnienie są: swobodny dostęp do obiektu sakralnego, brak nadzoru albo niewłaściwe jego wykonywanie, możliwość w zasadzie niczym nieograniczonego rejestrowania wyglądu zewnętrznego i wewnętrznego obiektu sakralnego, brak odpowiedniego zabezpieczenia terenu otaczającego obiekt sakralny (zamykanego ogrodzenia, odpowiednich zamków uniemożliwiających lub przynajmniej utrudniających dostęp osobom nieuprawnionym), niewłaściwe oświetlenie od zmroku do świtu, brak systemów sygnalizacji włamania i napadu albo niewłaściwe ich działanie. Jeżeli już administratorzy obiektów sakralnych decydują się na zakup i montaż urządzeń zabezpieczających, to ich jakość nie zawsze jest odpowiednia dla danego obiektu, a sposób ich zainstalowania nie zawsze prawidłowy. W doktrynie zgodnie podkreśla się, że tego rodzaju urządzenia nie są standardowymi urządzeniami powszechnie stosowanymi i dlatego muszą one spełniać szczególnie wysokie parametry techniczne. Ze względu na ogromne różnice temperatur i dużą wilgotność, obecność drobnych zwierząt, przeciągi, zakurzenie, a także niezadowolający stan stolarki okiennej i drzwiowej muszą to być urządzenia ponadprzeciętne, zdolne spełniać swoje funkcje w takich ekstremalnych warunkach. Dokonanie właściwego wyboru i zakup urządzeń zabezpieczających to jeszcze nie wszystko. Nie mniej ważny jest ich montaż oraz utrzymywanie ich sprawności, co wymaga dokonywania systematycznych przeglądów i nierzadko kosztownej konserwacji. Zaniedbanie tego obowiązku może jednak doprowadzić do ich wadliwego funkcjonowania, co sprawi, że nie będą one prawidłowo działać i w konsekwencji nie spełnią swoich funkcji.

³ Mianu przestępców, na potrzeby niniejszego opracowania, nadano szeroki zakres podmiotowy, obejmując nim wszystkich, którzy w sposób niezgodny z prawem dążą do wejścia w posiadanie zabytków sztuki kościelnej, a więc tych, którzy zlecają akcję przestępczą, jak i tych, którzy są w nią zaangażowani na kolejnych jej etapach.

Powszechnie montowane są systemy sygnalizacji włamania i napadu, których celem jest wykrywanie naruszenia chronionych obszarów i sygnalizowanie tego faktu. Wynika stąd, że rola takich systemów ogranicza się tylko do informowania o tym, co dzieje się w chronionym obiekcie i w jego otoczeniu. Nie zatrzymają one intruza ani nie powstrzymają go od realizacji przestępczego zamiaru. Wszelkiego rodzaju urządzenia i systemy niewątpliwie mogą pomóc w zabezpieczeniu zabytków sztuki kościelnej, ale nie zastąpią człowieka.

Z punktu widzenia zasad bezpieczeństwa ochrona fizyczna stanowi bardzo istotny element całego systemu. Złodzieja (czy szerzej – przestępcę) można zniechęcić podstawowymi środkami technicznymi, odstraszyć (system sygnalizacji włamania), ale zatrzymać go może tylko człowiek⁴.

Nie chodzi o zatrudnianie wyspecjalizowanych agencji ochrony, z którymi niektóre parafie zawarły umowy o świadczenie usług ochrony, lecz raczej o zwykłą ludzką ostrożność i wrażliwość społeczną. Ochrona obiektu skarlanego i jego wyposażenia w pierwszej kolejności należy do administratora i wiernych, których pomoc i zaangażowanie jest wręcz nie do przecenienia. Stała ich obecność pozwala nie tylko na bieżąco monitorować to, co dzieje się w obiekcie sakralnym i w jego otoczeniu, ale także reagować na wszelkie przypadki niewłaściwego zachowania, próby kradzieży czy akty wandalizmu. W niektórych obiektach sakralnych funkcjonują strażnice parafialne, których zadaniem jest ich ochrona oraz wykonywanie innych zadań – robót porządkowych, udzielania informacji, oprowadzania wycieczek. Podobną funkcję pełnią dyżury spowiednicze, dzięki którym w obiekcie sakralnym ciągle ktoś jest obecny.

Przedmiotem zainteresowania przestępców najczęściej są obiekty pozbawione zaawansowanych systemów zabezpieczenia albo słabo zabezpieczone, położone peryferyjnie i rzadko odwiedzane. W tym kontekście ogromny niepokój budzi przede wszystkim niewłaściwy stan zabezpieczeń mechanicznych i budowlanych (jakość i rodzaj stosowanych zamknięć w drzwiach zewnętrznych i wewnętrznych, stolarka okienna i drzwiowa, sposób zabezpieczenia otworów okiennych i drzwiowych itd.), brak ochrony indywidualnej najcenniejszych zabytków sztuki kościelnej znajdujących się wewnątrz obiektu sakralnego, a także brak ich dokumentacji. Prawidłowo sporządzona dokumentacja powinna obejmować dobrej jakości fotografie lub utrwalenie wyglądu zabytków sztuki kościelnej w postaci nagrania, uzupełnionych dokładnym ich opisem. Wyobrażenie obiektu utrwalone na zdjęciu lub nagraniu jest podstawowym elementem dokumentacji zabytków sztuki kościelnej. Żaden opis, chociażby nawet najbardziej szczegółowy, nie zastąpi bowiem wizualnego wyobrażenia konkretnego obiektu

---

⁴ S. Kocewiak, P. Ogrodzki, J. Rulewicz, *Vademecum zabezpieczenia obiektów sakralnych*, JM Stefko, Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych, Poznań – Warszawa 2006, s. 132.

i nie odda jego charakterystycznych cech. Posiadanie dokumentacji ma ogromne znaczenie w przypadku, kiedy dochodzi do kradzieży lub kradzieży z włamaniem, w wyniku których następuje utrata zabytku sztuki kościelnej. Właściwie sporządzona i kompletna dokumentacja zwiększa szanse na jego odzyskanie. Brak dokumentacji lub jej słaba jakość nie tylko czyni poszukiwania nieefektywnymi (organy ścigania po prostu nie wiedzą, czego mają szukać), ale także uniemożliwia lub utrudnia identyfikację odnalezionego obiektu i jednoznaczne ustalenie tego, czy jest to ów poszukiwany, czy tylko do niego podobny. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że jeżeli już dokumentacja taka została sporządzona, to bardzo często ogranicza się ona do większych całości składających się na wystrój obiektu sakralnego (ołtarzy, ambon), natomiast pomija składające się na nią elementy, które mogą stanowić przedmiot zainteresowania przestępców (rzeźby i figury, ornamenty i rozety, kolumny i gazony). W ścisłym związku z dokumentacją zabytków sztuki kościelnej i innych cennych przedmiotów pozostaje zagadnienie właściwego ich oznakowania, zarówno w sposób jawny (widoczny dla wszystkich osób), jak i ukryty (wiadomy tylko dla właściciela lub posiadacza), które jednoznacznie przesądza o ich pochodzeniu.

Ochronę obiektów sakralnych i znajdującego się w nich wyposażenia nierzadko utrudnia złożona architektura i bogaty wystrój, umożliwiające przestępcom ukrycie się i niezauważone pozostanie w ich wnętrzu po to, by po ich opuszczeniu przez ludzi (wiernych) i zamknięciu mogli spokojnie dokonać ich penetracji i kradzieży. Do miejsc potencjalnego ukrycia się przestępców należą przede wszystkim: ołtarze boczne, konfesjonały, ambony, wnęki, a także chór, strych, wieże, składziki. Tego rodzaju miejsca powinny być szczególnie dokładnie sprawdzane, a tam, gdzie to tylko możliwe, dostęp do nich powinien być ograniczony poprzez zastosowanie przegród wewnętrznych oddzielających przestrzenie otwarte i o ograniczonej dostępności bądź całkowicie niedostępne. Niewłaściwe jest także lekceważenie stanu zabezpieczenia obiektów bezpośrednio przyległych lub znajdujących się w najbliższym otoczeniu obiektów sakralnych – wszelkiego rodzaju dobudówek, schowków, składzików czy budynków gospodarczych, do których przedostanie się może ułatwić dostęp i swobodne przemieszczanie się po obiekcie sakralnym.

Niepokój budzi także niefrasobliwość w przechowywaniu kluczy, pozostawienie ich bez nadzoru, trzymanie kluczy do wszystkich pomieszczeń, krat, sejfów itd. w jednym pęku, a także brak kontroli nad liczbą posiadanych kluczy, co ułatwia dostęp do obiektu sakralnego i przeprowadzenie akcji przestępnej.

Niedoceniana jest rola ogrodzenia, które w systemie zabezpieczenia obiektów sakralnych odgrywa bardzo istotną rolę. Ogrodzenie nie tylko zakreśla granice posesji, ale także ogranicza dostęp do znajdujących się tam obiektów. Niestety, ogrodzenia obiektów sakralnych nierzadko wymagają naprawy lub wymiany, ponieważ są niekompletne, niestabilne, znajdujące się w nich bramy i furtki albo w ogóle nie mają zamknięć, albo są one niesprawne lub wręcz nieużywane. Właściwie wykonane, regularnie dozorowane ogrodzenie stanowi pierwszą, czasami najważniejszą

do pokonania przeszkodę, która może skutecznie zniechęcić od próby nieuprawnionego przedostania się na wyznaczony przez nie chroniony teren.

Podobną rolę odgrywają właściwie dobrane, odpowiednio zlokalizowane i należycie zabezpieczone źródła światła, zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz obiektów sakralnych. „Dobre oświetlenie pokazuje walory budynku, jego architekturę, drogi dojścia i najbliższe otoczenie. Spełnia również rolę prewencyjną w zakresie bezpieczeństwa”⁵. Zwiększa stopień trudności dostępu do obiektu, ponieważ czyni go widocznym z każdej strony, eliminuje strefy cienia, w których można by się schować, co powoduje, że intruz jest dostrzegalny nawet z daleka. Z kolei wewnątrz obiektu sakralnego oświetlenie utrudnia możliwość ukrycia się i pozostania niezauważonym.

Nie ma oczywiście uniwersalnego rozwiązania, które mogłoby zapewnić skuteczną ochronę, każdy przypadek jest inny i wymaga indywidualnego potraktowania. Nie ulega jednak wątpliwości, że sposobem zwiększenia szans ochrony przed kradzieżą i włamaniem jest jak największa ilość różnego rodzaju przeszkód w postaci bardziej lub mniej skutecznych zabezpieczeń. Każde z nich spełni swoją funkcję, jeżeli zniechęci potencjalnych przestępców, utrudni przedostanie się do zabezpieczonego obiektu i dokonanie kradzieży, a gdyby jednak do niej doszło, umożliwi szybkie ich rozpoznanie i ujęcie. Oczywiście wymaga to odpowiednich nakładów finansowych, które zapewnią, że wprowadzane zabezpieczenia będą nie tylko skuteczne, ale także bezpieczne, estetyczne i harmonijnie wkomponowane w otoczenie chronionego obiektu. W związku z tym muszą one być odpowiednio dobrane, należycie zamontowane i regularnie konserwowane. Nie powinny kontrastować z otoczeniem ani skupiać na sobie uwagi, wręcz przeciwnie, powinny być zgodne z wystrojem obiektu sakralnego, właściwie rozmieszczone i jak najmniej widoczne.

W kontekście niebezpieczeństwa kradzieży lub kradzieży z włamaniem, w wyniku których zagrożone są dobra stanowiące dziedzictwo narodowe, nie są usprawiedliwione tłumaczenia administratorów obiektów sakralnych o braku środków na zakup i zamontowanie urządzeń zabezpieczających. Nie jest to zresztą tylko kwestia braku odpowiednich środków, ponieważ z reguły w przypadku, kiedy dojdzie już do kradzieży, to środki takie zostają wyasygnowane, nerwowo poszukiwani są także winni istniejących zaniedbań. Niestety, wtedy jest już na to za późno. W najgorszej sytuacji znajdują się kościoły rektoralne i kościoły służące małym parafiom. Należy jednak pamiętać, że kościół instytucjonalny to nie zatomizowane i funkcjonujące niezależnie od siebie podmioty, które pozostawione są samym sobie, ale to odpowiednio zorganizowana i centralnie zarządzana bardzo złożona struktura, która ma do zrealizowania określone obowiązki, zwłaszcza wobec zabytków o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa narodowego. Konferencja Episkopatu Polski w *Normach postępowania w sprawach sztuki kościelnej*, wydanych

---

⁵ S. Kocewiak, P. Ogrodzki, J. Rulewicz, op. cit., s. 62.

25 stycznia 1973 r., zobowiązuje duchowieństwo administrujące obiektami sztuki i kultury kościelnej do tego, by pamiętać, że zarządza własnością nie swoją, ale najwyższymi wartościami Bożymi i narodowymi, których całości i nienaruszalności winno strzec z największą troską i odpowiedzialnością przed Bogiem i Narodem⁶. Alternatywą dla braku zrozumienia konieczności zastosowania urządzeń zwiększających bezpieczeństwo zabytków sztuki kościelnej jest ich utrata lub zniszczenie. Nie można bowiem nie zauważyć, że rynek dzieł sztuki jest olbrzymi i stale rośnie. I nie chodzi tu wyłącznie o nabywców z zagranicy, dla których ceny obiektów pochodzących z Polski nie są wygórowane, ale także o nabywców rodzimych, którzy w wyniku bogacenia się szukają możliwości zaspokojenia swoich potrzeb estetycznych oraz sposobów lokaty kapitału.

Zabytki sztuki kościelnej jako przedmiot przestępstwa

Minęły czasy, kiedy ludzie traktowali obiekty sakralne jako przestrzeń mistyczną, poświęconą Bogu i dlatego wolną od zła, czyli nietykalną. Kościoły i inne obiekty kultu religijnego już dawno temu przestały cieszyć się szczególnym statusem miejsca świętego, którego naruszenie może ściągnąć karę boską. To nie odstrasza przestępców, bezwzględnie wykorzystujących niedostatki w ochronie zabytków sztuki kościelnej, tym bardziej że rzadko są to kradzieże przypadkowe, większość z nich dokonywana jest przez zorganizowane grupy przestępcze, doskonale zorientowane w potrzebach rynku dzieł sztuki. Jak pisze Ryszard Krawczyk:

Specyfika rynku dzieł sztuki powoduje, że współcześnie kradzieże to w większości działania wysoce wyspecjalizowanych gangów zajmujących się także przemytem i wprowadzaniem skradzionych dóbr na rynek. Obecnie sprawcy kradzieży działają często na zlecenie, a za wykonaną pracę otrzymują wysokie wynagrodzenie⁷.

Zabytków sztuki kościelnej w polskich kościołach i innych obiektach kultu religijnego nie brakuje. Nie chodzi przy tym wyłącznie o przedmioty kultu religijnego, ale również o wystrój i wyposażenie obiektów sakralnych, na które składają się: ołtarze, ambony, konfesjonały, stalle, organy, żyrandole, kandelabry, cenne epitafia, wota dziękczynne, kute kraty, wyroby snycerskie. Katalog zabytków sztuki kościelnej obejmuje także: polichromie ścienne, sztukaterie, marmoryzacje, ozdobne portale i nagrobki kościelne, wszystko to, czego co prawda nie da się wynieść, ale co można uszkodzić lub zniszczyć, co niestety zresztą także ma miejsce.

⁶ Zob. *Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej*, Warszawa 25 stycznia 1973 r., w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966-1998)*, oprac. C. Krakowiak, L. Adamowicz, wyd. 2 popr. i uzupeł., Polihymnia, Lublin 1999, s. 247-261.

⁷ R. Krawczyk, *Kryminalistyczna problematyka przestępczości przeciwko dobrom kultury - mity i rzeczywistość*, w: E. Gruza, M. Goc, T. Tomaszewski (red.), *Co nowego w kryminalistyce - przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji UW, Warszawa 2010, s. 190.

Ochrona zabytków sztuki kościelnej nie może się ograniczać wyłącznie do ochrony przed kradzieżą, będącą typowym przestępstwem przeciwko zabytkom. Nie można pominąć zagrożenia aktami wandalizmu, które są równie groźne, ponieważ mogą doprowadzić do uszkodzenia lub zniszczenia zabytków sztuki kościelnej o wyjątkowym znaczeniu dla polskiej kultury. Brak zdecydowanej reakcji na wszelkie akty wandalizmu uniemożliwia określenie właściwych granic ochrony zabytków i stanowi przyzwolenie na tego rodzaju zachowania.

Nie można pominąć również wolno stojących kaplic, przydrożnych kapliczek i krzyży, cmentarzy, pomników, które także stanowią przedmiot zainteresowania przestępców. Ginie wszystko, co ma jakąkolwiek wartość i w konsekwencji może znaleźć nabywców, począwszy od ozdobnych kutych krat zabezpieczających otwory okienne i drzwiowe, poprzez drewniane figury świętych z przydrożnych kapliczek, rzeźby i zdobienia, a nawet całe płyty nagrobne, skończywszy na obiektach małej architektury, które w całości stają się przedmiotem zaboru.

Przykładów przestępstw przeciwko zabytkom sztuki kościelnej jest aż nadto i niestety codzienność wciąż dostarcza kolejnych. Na terenie województwa lubelskiego najbardziej znanym przykładem kradzieży związanej z brakiem odpowiedniego zabezpieczenia zabytków sztuki kościelnej była kradzież relikwii Drzewa Krzyża Świętego z bazyliki oo. Dominikanów w Lublinie, do której doszło w nocy z 9 na 10 lutego 1991 r. Przechowywana w bazylice relikwia była jednym z trzech największych i zachowanych do czasów współczesnych fragmentów Drzewa Krzyża Świętego. Według przekazów, krzyż Męki Pańskiej został odnaleziony na początku IV w. i podzielony na części; trzy największe trafiły do Jerozolimy, Rzymu i Konstantynopola. Fragment z Konstantynopola trafił później do Kijowa, a pod koniec XIV lub na początku XV w. do Lublina, gdzie był otoczony wielkim kultem wiernych. Nie wiadomo, jak doszło do kradzieży. Rankiem, kiedy jeden z zakonników poszedł otworzyć kościół, okazało się, że wewnątrz są już wierni, chociaż kościół można było otworzyć i zamknąć tylko od wewnątrz. Faktem jest, że metrowej wysokości misternie wykonany relikwiarz, który był publicznie ekspozycyjny w kaplicy Firlejów, do której dostęp nie był specjalnie ograniczony, został skradziony. Pomimo zakrojonych na szeroką skalę działań poszukiwawczych, przy aktywnym zaangażowaniu się mass mediów, drogocenny relikwiarz nie został jednak odnaleziony.

Do podobnie szokującej kradzieży doszło 6 sierpnia 2001 r. w kryptach zamojskiej katedry, w której spoczywają doczesne szczątki ordynatów i ludzi zasłużonych dla Zamościa. Łupem złodziei padła XVII-wieczna srebrna urna, w której przechowywane było serce III ordynata Jana Sobiepana Zamoyskiego, jednego z najpotężniejszych możnowładców XVII w., bohaterskiego obrońcy twierdzy zamojskiej przed oblegającymi ją wojskami Bohdana Chmielnickiego, męża Marii Kazimiery de La Grange d'Arquien, w historii Polski znanej jako królowa Marysieńka. Urna z sercem ordynata stała w podziemiach katedry, wyeksponowana na specjalnie w tym celu przygotowanym cokole, chroniła ją tylko czworobocz-

na, nakładana od góry szklana osłona, w żaden sposób nie przytwierdzona do podłoża. Kradzieży dokonano w trakcie zwiedzania krypt zamojskiej katedry. Sprawcy wykorzystali chaos i zamieszanie, jakie zwykle towarzyszy oprowadzaniu wycieczek. Jeden z nich delikatnie uniósł do góry szklaną osłonę, natomiast drugi zabrał urnę. Na szczęście w tym przypadku bardzo szybko udało się ją odnaleźć i zwrócić właścicielom.

W obydwu przypadkach zawiedli ludzie, na co wskazuje brak właściwego zabezpieczenia i pozostawienie wskazanych obiektów w zasadzie bez żadnego nadzoru. Można domniemywać, że wynikało to z przekonania, że nikt nie odważy się podnieść ręki na świętość, jaką niewątpliwie stanowiły relikwie Drzewa Krzyża Świętego, ani naruszyć spokoju zmarłego ordynata. Rzeczywistość w sposób niezwykle brutalny zweryfikowała jednak tę naiwność. Przykłady te pokazują, że przestępcy nie cofną się przed niczym, co oznacza, że wszystko, co nie jest właściwie zabezpieczone, jest zagrożone.

Podsumowanie

Podsumowując, należy postawić pytanie: dlaczego zabytki sztuki kościelnej cieszą się takim zainteresowaniem? Odpowiedź na nie jest stosunkowo prosta: ze względu na wyjątkową wartość historyczną, kulturową, religijną oraz z powodu precyzyjnego ich wykonania, użytego materiału i bogatego wykończenia, co sprawia, że są one jedyne w swoim rodzaju, niepowtarzalne i przez to bezcenne. Na tego rodzaju obiekty istnieje popyt, a to oznacza, że kradzieże zabytków sztuki kościelnej będą miały miejsce. W kontekście groźby utraty zabytków nie ulega żadnej wątpliwości, że znacznie bardziej opłacalne są działania prewencyjne. W tej swoistej rywalizacji o zabytki należy być szybszym i skuteczniejszym niż przestępcy. By tak rzeczywiście było, należy zawczasu przedsięwziąć takie środki ochrony, które zapewniłyby bezpieczeństwo zabytkom. Dobór środków ochrony, sposób ich rozmieszczenia, ilość i zróżnicowanie zależą od warunków istniejących w konkretnym obiekcie sakralnym oraz charakteru wystroju jego wnętrza. Konieczne jest także zainteresowanie parafian losem znajdujących się na terenie parafii zabytków sztuki kościelnej i uzmysłowienie im, że stanowią one element dziedzictwa narodowego, który podkreśla ich tożsamość i daje poczucie dumy z faktu ich użytkowania. W końcu przecież tego rodzaju działania, chociażby nawet podejmowane w ramach poszczególnych parafii, mają znacznie szerszy cel, mianowicie ochronę obiektów tworzących kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie narodu, którego obowiązkiem jest przekazać przyszłym pokoleniom to wszystko, co cenne z ponad jego tysiącletniego dorobku.

Bibliografia

- Kocewiak S., Ogrodzki P., Rulewicz J., *Vademecum zabezpieczenia obiektów sakralnych*, JM Stefko, Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych, Poznań – Warszawa 2006.
- Krawczyk R., *Kryminalistyczna problematyka przestępczości przeciwko dobrom kultury – mity i rzeczywistość*, w: E. Gruza, M. Goc, T. Tomaszewski (red.), *Co nowego w kryminalistyce – przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji UW, Warszawa 2010.
- Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej, Warszawa 25 stycznia 1973 r.*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966-1998)*, oprac. C. Krakowiak, L. Adamowicz, wyd. 2 popr. i uzupeł., Polihymnia, Lublin 1999.
- Pasierb J., *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Warszawa 1995.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zm.